

MĘSKIE NAZWY OSOBOWE NA *-a* W KSIĘGACH GROMADZKICH WSI KASINA WIELKA (XVI–XVIII W.)

Słowa tem at y c z n e: męskie nazwy osobowe, odmiana nazw osobowych, końcówki równoległe i oboczne, Księgi gromadzkie wsi Kasina Wielka

Materiał badawczy do niniejszego artykułu pochodzi z ksiąg gromadzkich wsi Kasina Wielka XVI–XVIII w. (dalej KGKW)¹. Jest to zabytek reprezentujący historyczny dialekt południowomałopolski (Kobylińska, 2013). Obecnie przedmiotem analizy będzie odmiana antroponomów, nazwisk (protonazwisk) rodzaju męskiego z końcówką M. lp. *-a*, *-’a*, występujących w KGKW w XVI–XVIII w., a więc w okresie, kiedy nazwiska, zwłaszcza chłopskie (a takie przeważają w księgach), nie były jeszcze ustabilizowane, również pod względem odmiany². W ich fleksji występują liczne końcówki oboczne i równoległe. Wyekscerpowane z KGKW nazwiska układają się w dwie grupy: do pierwszej zaliczymy nazwiska z końcówkami *-a*, *-’a* w M. lp., które w KGKW nie mają końcówek wariantywnych i deklinują się tak jak współcześnie; do drugiej zaliczymy nazwiska, które w różnych przypadkach mają końcówki oboczne i równoległe, nieustabilizowane³.

Nazwiska grupy pierwszej: *Bolisęga, Borówka, Bylina, Chałupka, Czajonka, Drozda, Dusza, Dziurka, Galeja, Gałka, Garda, Gazda, Górka, Gucia, Jagoda, Kaletka, Kania, Kędra, Klubka, Kłapa (Kłapa), Korda, Kordeczka, Krupa, Krupka, Łapka, Majda, Marchewka, Maścigłówa, Maślanka, Mucha, Opola, Palka, Rapka (Rabka), Rynda, Sabura, Sraga, Stabura (?Stachura), Suchta, Szperka, Wrona, Wyderka, Zachwiejka, Zawila, Zięba* (razem 44).

¹ Księgi zostały wydane w 1921 r. przez Bolesława Ulanowskiego, a ich rękopis znajduje się w Bibliotece PAU i PAN w Krakowie pod numerem 1553.

² Szczegółowego opracowania antroponomów występujących w KGKW dokonała Teresa Kolber (2013).

³ W księgach wystąpiły także nazwiska z wykładnikiem fleksyjnym w M. lp. *-o* oraz nazwiska o budowie przymiotnikowej z końcówką M. lp. *-y* (*-i*). Czekają one również na opracowanie. Na temat budowy morfologicznej i odmiany tego typu nazw (pospolitych i własnych) wiele cennych informacji i ustaleń zawierają prace W. Taszyckiego (1968) i Z. Kurzowej (1970).

Nazwiska grupy drugiej: *Cygal* (**Cygala*⁴), *Giczmal* (**Giczmala*), *Kaleta*, *Pala*, *Piechowka*, *Rura*, *Sztyła* (*Styla*), *Strugała* (*Strugala*), *Szłaga*, *Trzepakczka*, *Wýdra*, *Zachwieja*, *Zawiłka*, *Zawisza* (razem 14).

Przedmiotem analizy będą te drugie nazwy. Zobaczmy zatem, jak wygląda odmiana poszczególnych nazwisk i w którym wieku wystąpiły one w zabytku. Podaję wyłącznie formy i końcówki przypadków odnotowane w KGKW. W nawiasie notuję także, z jakiej odmiany — męskiej lub żeńskiej — pochodzi końcówka⁵.

— *Cygal*: M. lp.: *Cygal*, -ø (dawna odmiana m.); C. lp.: *Cygalowi*, -owi (m.); N. lp.: *Cygałq*, -q (ż.); XVI w.;

— *Giczmal*: M. lp.: **Giczmal*, -ø (m.); D. lp.: *Giczmala*, -a (m.); B. lp.: *Giczmałę*, -ę (ż.); XVII w.;

— *Kaleta*: M. lp.: *Kaleta* (*Kalita*), -a (ż.); D. lp.: *Kalety*, -y (-i) (ż.); C. lp.: *Kalecie*, -'e (ż.); B. lp.: *Kaletę*, -ę (ż.); B. lm.: *Kaletow*, -ow (m.); XVI, XVII, XVIII w.;

— *Pala*: M. lp.: *Pala* (*Palia*), -a, -'a (ż.); D. lp.: *Pale* (*Palie*), -'e (ż.); *Paly* (= *Pali*), -i (-y) (ż.); C. lp.: *Pali*, -i (-y) (ż.); B. lp.: *Palę*, -ę (ż.); *Pale*, -e (ż.); *Pala*, -a (*Albertum Pala*) (m.); N. lp.: *Palq*, -q (ż.); B. lm.: *Palow*, -ow (B. = D.; m.); XVI, XVII, XVIII w.;

— *Piechowka*: M. lp.: *Piechowka*, -a (ż.); D. lp.: *Piechowki*, -i (-y) (ż.); *Piechowke* (? do Wojciecha *Piechowke*) (ż.); C. lp.: *Piechowce*, -e (ż.); B. lp.: *Piechowkę*, -ę (ż.); M. lm.: *Piechowkowie*, -owie (m.); N. lp.: *Piechowkami*, -ami (ż. lub końcówka wspólna); XVII i XVIII w.;

— *Rura*: M. lp.: *Rura*, -a (ż.); D. lp.: *Rury*, -y (-i) (ż.); *Rurej*, -ej (ż.); *Rura*, -a (*Johanni Rura*, *Jurka Rura*) (m.); N. lp.: *Rurq*, -q (ż.); *Rura*, -a (= -q?) (N. = M.; ż. lub m.); XVI, XVII, XVIII w.;

— *Strugała*: M. lp.: *Strugała* (*Strugala*⁶), -a (ż.); D. lp.: *Strugała*, -a (m.); C. lp.: *Strugale*, -e (ż.); B. lp.: *Strugała*, -a (B. = D.; m.); N. lp.: *Strugalem*, -em (m.); XVI w.;

— *Szłaga*: M. lp.: *Szłaga*, -a (ż.); D. lp.: *Szłagi*, -i (-y) (ż.); C. lp.: *Szładze*, -e (ż.); B. lp.: *Szłagę*, -ę (ż.); N. lp.: *Szlagq*, -q (ż.); *Szłago* (!), -o (! niejasne); Mc. lp.: *Szładze*, -e (ż. lub m.); M. lm.: *Szłagi*, -i (-y) (ż.); D. lm.: *Szlagow*, -ow (m.); C. lm.: *Szlagom*, -om (m. lub uogólniona dawna końcówka męska); B. lm.: *Szlagow*, -ow (B. = D.; m.); XVII, XVIII w.;

— *Sztyła* (*Styla*): M. lp.: *Sztyła*, -a (ż.); D. lp.: *Sztyle*, -e (ż.); *Sztyli*, -i (ż.); N. lp.: *Stylq*, -q (ż.); XVI w.;

⁴ Gwiazdka oznacza, że forma nie wystąpiła w KGKW i jest to forma hipotetyczna, odtwarzana z innych przypadków; kiedy indziej oznacza postać prasłowiańską.

⁵ Szczegółowe dane dotyczące końcówek (ich rozwoju, czasu występowania i stabilizacji) podają prace zamieszczone w wykazie literatury.

⁶ W początkowych tekstach KGKW nie ma jeszcze litery *ł*.

— *Trzepaczka*: M. lp.: *Trzepaczka*, *-a* (ż.); D. lp.: *Trzepaczki*, *-i* (*-y*) (ż.); C. lp.: *Trzepaczce*, *-e* (ż.); B. lp.: *Trzepaczkę*, *-ę* (ż.); N. lp.: *Trzepaczką*, *-ą* (ż.); C. lm.: *Trzepaczka*, *-ą* (ż.); XVI, XVII, XVIII w.;

— *Wydra*: M. lp.: *Wydra*, *-a* (ż.); D. lp.: *Wydry*, *-y* (ż.); C. lp.: *Wydrze*, *-e* (ż.); *Wydrowi*, *-owi* (m.); B. lp.: *Wydrę*, *-ę* (ż.); *Wydre*, *-e* (= *-ę*) (ż.); M. lm.: *Wydrowie*, *-owie* (m.); D. lm.: *Wydrow*, *-ow* (m.); XVI, XVII, XVIII w.;

— *Zachwieja*//*Zachwiej*: M. lp.: *Zachwieja*, *-a* (ż.), *Zachwiej*, *-'ø* (m.); D. lp.: *Zachwieje*, *-e* (ż.), *Zachwieji*, *-i* (ż.); B. lp.: *Zachwieją*, *-ą* (ż.); *Zachwieja*, *-a* (B. = D.; m.); Mc. lp.: *Zachwieji*, *-i* (ż.); XVI, XVII w.;

— *Zawilka*: M. lp.: *Zawilka*, *-a* (ż.); *Zawilek*, *-ø* (m.); XVII w.;

— *Zawisza*: M. lp.: *Zawisza*, *-a* (ż.); D. lp.: *Zawisze*, *-e* (ż.), *Zawiszy*, *-y* (*-i*) (ż.); C. lp.: *Zawiszy*, *-y* (*-i*) (ż.); *Zawisze*, *-e* (ż.); N. lp.: *Zawiszą*, *-ą* (ż.); XVII w.;

— *Żaba*: M. lp.: *Żaba*; D. lp.: *Żaby*, *-y* (*-i*) (ż.); *Żabiej*, *-ej* (ż.); B. lp.: *Żabę*, *-ę* (ż.); XVII, XVIII w.

Omówione tu formy nazwisk, a właściwie ich końcówki, stanowiły pewien system — paradygmat (choć jeszcze nieustabilizowany), zobaczymy więc, jak to się przedstawiało w poszczególnych przypadkach.

LICZBA POJEDYNCZA

Mianownik: końcówki *-a*, *-'a*; *-ø*, *-'ø*.

Cygal (1624, 3066)⁷; *Kaleta* (1659, 3380; 1754, 3694); *Pala* (1590, 2770; 1695, 3463); *Piechowka* (1645, 3281; 1670, 3391); *Rura* (1556, 2726; 1661, 3382); *Sztyla* (*Styla*) (1538, 2687; 1544, 2696); *Strugała* (*Strugala*) (1575, 2744; 1581, 2752); *Szlaga* (1620, 3010; 1753, 3687); *Trzepaczka* (1606, 2890; 1767, 3734); *Wydra* (1597, 2792; 1730, 3636); *Zachwieja* (1565, 2737; 1656, 3379); *Zawilka* (1606, 2892); *Żaba* (1618, 2982; 1705, 3522); *Zachwiej* (1513, 2671); *Zawilek* (1606, 2899).

Objaśnienie końcówek

Kończówki *-a*, *-'a* są wykładnikami rodzaju żeńskiego, a ich wariantywność wynika z budowy tematu, którego wygłos może być twardy — dawne tematy na **-a-* lub miękki (funkcjonalnie miękki) — dawne tematy na **-ja-*; końcówki *-ø*, *-'ø* są tu wykładnikami rodzaju męskiego, powstały z **-b*, **-b*, a pochodzą z dawnych odmian na **-o-*, **-jo-*, **-ż-*; ich oboczność jest uzasadniona tak samo jak *a-/-'a*.

Dopełniacz: końcówki *-y* (*-i*), *-i* (*-y*), *-e*, *-'e*, *-ej*, *-a*.

Kalety (1675, 3398; 1699, 3502); *Rury* (1693, 3464; 1751, 3682); *Wydry* (1597, 2792; 1747, 3581); *Żaby* (1619, 2999; 1705, 3522); *Pali* (1605, 2843);

⁷ Pierwsza liczba oznacza rok, druga — numer notatki. Podaję tylko pierwszy i ostatni (a czasem jedyny) przykład z tekstów.

Piechowki (1650, 3350); *Styli* (1554, 2717); *Szlagi* (1648, 3313; 1718, 3585); *Trzepaczki* (1647, 3311); *Palie* (*Pale*) (1597, 2784; 1644, 3274); *Piechowke* (!?) (1650, 3350); *Sztyle* (1554, 2716); *Zawisze* (1652, 3366); *Zachwieje* (1644, 3276); *Rurej* (1694, 3465); *Żabiej* (1651, 3360); *Giczmała* (!) (1647, 3306; 1693, 3460); *Strugala* (!) (1575, 2744); *Rura* (!) (1538, 2687; 1587, 2756).

Objaśnienie końcówek

W rzeczownikach twar-dotematowych z końcówką mianownika lp. *-a* wystąpiła końcówka *-y*, po *k*, *g* — *-i*. Pochodzi ona z odmiany żeńskiej na **-a*. W miękko-dotematowych, z końcówką *-a*, wystąpiło *-e* lub *-i*; *-e* pochodzi z dawnej deklinacji żeńskiej na **-ja-*, a *-i* (*-y*) z deklinacji **-ǫ-*. W późniejszym czasie końcówka *-i* (*-y*) rozpowszechniła się w całej odmianie żeńskiej miękko-dotematowej, *-e* pozostało natomiast w gwarach (m.in. na terenie południowej Małopolski). Efemeryda w postaci końcówki *-ej*, występująca w nazwach *Rurej*, *Żabiej*, pochodzi z odmiany przymiotnikowej (Kowalska, 1973). Kończówka z deklinacji męskiej **-o-*, **-jo-* tematowej.

Celownik: końcówki: *-owi*, *-e*, *-i*.

Cygalowi (1624, 3066); *Wydrowi* (1687, 3436); *Piechowce* (1651, 3353); *Rurze* (1535, 2684; 1647, 3311); *Strugale* (1575, 2741); *Szladze* (1703, 3514; 1646, 3298); *Trzepaczce* (1705, 3532); *Wydry* (1632, 3139), a także *Zawisze* (!?Zawisie) (1652, 3366); *Zawiszy* (*-y*, *-i*) (1620, 3009); *Zachwieji* (zapis: *Zachwiey*: *-y* = *-ji*) (1651, 3351).

Objaśnienie końcówek

Kończówka *-owi* jest typowa dla celownika lp. rzeczowników rodzaju męskiego, a pochodzi z dawnej odmiany męskiej **-ǫ-* tematowej. Kończówka *-e* łączy się tu z rzeczownikami męskimi o postaci żeńskiej z końcówką M. lp. *-a*, kontynuuje więc formę z dawnej deklinacji żeńskiej na **-a-*; końcówka współcześnie właściwa rzeczownikom żeńskim twar-dotematowym. W KGKW końcówka ta wystąpiła w rzeczowniku z wygłosową spółgłoską tematu [š], a więc stwardniała (historycznie miękka). Być może forma *Zawisze* (*Zawisie*?) powstała pod wpływem M. lp., który mógł mieć postać ze spółgłoską [s] — *Zawisa* (w wyniku mazurzenia) i dlatego wyraz ten potraktowano jako twar-dotematowy. Mogła to być także końcówka analogiczna (na wzór twar-dotematowych).

Biernik: końcówki *-ę*, *-e*, *-ą*, *-a*.

Giczmałę (1693, 3460); *Kalete* (1670, 3392), *Kaletę* (1723, 3616); *Pałę* (1602, 2803; 1675, 3398); *Piechowkę* (1645, 3281); *Rurę* (1575, 2742; 1751, 3682); *Szlagę* (1767, 3731); *Trzepaczkę* (1641, 3262; 1764, 3267); *Wydre* (1607, 2894), *Wydreń* (1705, 3530); *Żabę* (1623, 3098); *Pale* (1597, 2782); *Rure* 91640, 3234); *Zachwieją* (per *Mathiam Zachwieią*) (1564, 2731); *Rura* (1538, 2687); *Iurka Rura* (1581, 2740), *Johamem Rura* (1538, 2687); *Sebastiana Strugala* kwituje (1575, 2741); *Wydra*: na *Wydra* (1641, 3267); *Zachwieja*: na *Walka Zachwieja* (1638, 3224; 1644, 3276).

Objaśnienie końcówek

Końcówka *-ę* (<*-ǫ* < **-o*) występuje dziś we wszystkich rzeczownikach rodzaju żeńskiego (z wyjątkiem *panią*) z końcówką M. lp. *-a*, *-i*, a pochodzi z dawnej deklinacji żeńskiej na **-a-*, **-ja*. W tekstach KGKW dwukrotnie pojawiły się formy tego przypadku z końcówką *-e*, które można uznać za zdenazalizowane *-ę* w wygłosie lub niestaranny zapis, co jest dość częste w tych tekstach. Jednokrotnie wystąpiła końcówka *-q* (*Zachwieją*), dość powszechna do XVIII w. w rzeczownikach żeńskich miękkotematowych z końcówką M. lp. *-ǎ* < *-ā* oraz zakończonych na *-ijǎ*, *-yjǎ* (dawna deklinacja na **-ja-*). Końcówkę *-a* w tym przypadku mają nazwy: *Rura*, *Strugala*, *Wydra* i *Zachwieja*. Można ją tu interpretować różnie: jako końcówkę B. lp. rodzaju męskiego rzeczowników żywotnych, równą dopełniaczowi, jeśliby nazwa miała w M. lp. końcówkę *-ø*. Możliwe jest to w przypadku nazw: *Zachwiej* i potencjalnie *Strugal*, ale *Rura* i *Wydra* nie odpowiadają temu kryterium (nie ma bowiem form M. lp. **Rur* ani **Wydr*). Tu musimy przyjąć, że są to formy M. lp. (ż.). W tekstach nazwy te występują razem z imieniem w prepozycji, jak w przypadku: *Jurka Rura*, *Iohannem Rura*, *Sebastiana Strugala* (*Strugała*), na *Walka Zachwieja*. To imię ma końcówkę biernika. Można przyjąć jeszcze inną interpretację: denazalizację samogłoski *-q* (*-o*) w wygłosie: *-q* > *-a* (teren jednonosówkowy) lub niestaranny zapis (odczyt) litery *-q* jako *-a*.

Narzędnik: końcówki *-q*, *-’q*, *-em*, *-o*, *-a*.

Cygalq (1624, 3066); *Palq* (1582, 2755; 1605, 2843); *przed* [...] *Rurq* (1541, 2695; 1751, 3682); *Sztylq* (1556, 2728; 1560, 2729); z *Szlagq* (1646, 3298; 1764, 3720); *Trzepaczka* (1759, 3715); *Wydrq* (1683, 3429; 1734, 3645); między *Zawiszq* (1620, 3009); z *Sebastianem Strugalem* (1575, 2741); między *Wawrzyncem Rura* (1636, 3191); między *Stanisławem Szlago* (1646, 3298).

Objaśnienie końcówek

W KGKW główną końcówką narzędnika lp. w tym typie nazw była samogłoska *-q* (dziś ta końcówka występuje wyłącznie w odmianie żeńskiej). Pochodziła ona, jak wiadomo, z odmiany żeńskiej **-a-*, **-ja-* oraz **-i-*, stąd formy *Cygalq*, *Palq* i in. Obok końcówki *-q* w KGKW jednorazowo pojawiła się końcówka *-em*, właściwa rzeczownikom rodzaju męskiego (pochodzi z prasłowiańskich odmian męskich). Ta postać narzędnika implikuje formę M. lp. **Strugal*, choć takiej w tekstach nie odnotowano. Świadczy to oczywiście także o niestabilności postaci morfologicznej nazwy. Jednorazowo również pojawiła się forma: *Szlago*, a więc z trudną do wyjaśnienia końcówką *-o*. Można ją interpretować dwojako: jako niestaranny zapis (odczyt) litery *q* (wartość ustna [o]) lub wynik denazalizacji tej samogłoski w wygłosie i przejściem *[-o]* > *[-o]* — zgodnie z wymową gwarową na tym terenie.

Miejscownik: końcówka *-i*.

Przy tēm *Waletēm* (!) *Zachwieji* (1644, 3276).

W KGKW w omawianej grupie nazw wystąpiła tylko jedna forma miejscownika lp. z końcówką *-i (-y)*. Pojawiła się ona w nazwie mającej postać rzeczownika rodzaju żeńskiego miękkotematowego z końcówką M. lp. *-’a* (z dawnej odmiany żeńskiej). Końcówka ta występuje do dziś w rzeczownikach miękkotematowych rodzaju żeńskiego, a twar-dotematowe mają końcówkę *-’e*.

LICZBA MNOGA

Mianownik: końcówki *-owie, -i (< -y)*.

Piechokowie (1676, 4001), ci *Wydrowie* (1597, 2786); *Szlagi* oddali (1719, 3596).

Objaśnienie końcówek

W mianowniku lm. w analizowanym zabytku odnotowano trzy formy z dwiema końcówkami równoległymi: *-owie* oraz *-i (-y)*.

Końcówka *-owie* (częsta w okresie staro- i średniopolskim) pochodzi z M. lm. dawnej deklinacji męskiej na **-ŭ-* i świadczy o wchodzeniu odmiany męskiej (końcówek) do tej grupy nazw. Końcówka ta występuje do dziś w nielicznej grupie rzeczowników rodzaju męskiego, także w nazwiskach (w formach nazywających małżeństwo). Druga występująca tu końcówka *-i (-y)* po spółgłosce tylnojęzykowej [g] kontynuuje końcówkę *-y*, a pochodzi z mianownika lm. twar-dotematowych rzeczowników męskich; weszła tu z dawnego biernika tematów na **-o-*. Współcześnie przyjmują ją rzeczowniki nieosobowe, a w gwarach nieodróżniających rodzaju osobowego i nieosobowego twar-dotematowych (tak w KGKW) zachowała się do dziś (por. *chłopy, pany* w lm.). Proces kończący zmiany w repartycji końcówek M. lm. w zakresie niektórych końcówek trwał do XIX w. W rzeczownikach męskich osobowych twar-dotematowych pozostała dawna końcówka *-i* (z odmiany **-o-*tematowej). W rzeczownikach miękkotematowych ustaliła się końcówka *-’e* z dawnych tematów na **-i-* oraz **-en-*. Nieliczne rzeczowniki mają jeszcze dziś końcówkę *-a* (por. Klemensiewicz, Lehr-Splawiński, Urbańczyk, 1955, s. 275–278).

Dopełniacz: końcówka *-ow*.

Szlagow (1753, 3687); ztrony (!z strony) *Wydrow* (1597, 2787).

Objaśnienie końcówki

W przypadku tym w badanej grupie nazw wystąpiła tylko jedna końcówka (w dwóch różnych wyrazach) *-ow*. Nie odnotowano końcówek wariantywnych. Ta wyrazista końcówka dopełniacza lm. rzeczowników rodzaju męskiego pochodzi, jak wiadomo, z dawnej deklinacji męskiej o tematach na **-u-* i do dziś występuje w rzeczownikach twar-dotematowych rodzaju męskiego (oraz w nielicznych miękkotematowych). W zabytku brak końcówek wariantywnych

w D. lm. Już w okresie historycznym w D. lm. ustaliła się repartycja końcówek, przy czym wielką ekspansję wykazała właśnie końcówka *-ów* (< *-ow*), która objęła dawne tematy na **-o-*, *-ǔ-*, wypierając pierwotną końcówkę *-ø* (< **-b*, **-b*). Wśród rzeczowników miękkotematowych szerzyła się natomiast końcówka *-i* (*-y*) z dawnej deklinacji **-i*-tematowej.

Celownik: końcówki *-om*, *-qm*.

Objaśnienie końcówek

Szlagom obojgu (1748, 3669); *Trzepaczkąm potwierdza* (1705, 3532).

Kończówka *-om*, powszechna współcześnie (od XVII w.) we wszystkich trzech rodzajach rzeczowników, pochodzi z dawnej męskiej odmiany tematów na **-o-*. W KGKW reprezentuje ją tylko jeden przykład: *Szlagom*. Jednorazowo w tym przypadku pojawiła się końcówka *-qm*: *Trzepaczkąm*. Kończówka *-am* w tym samym okresie łączyła się także z rzeczownikami innych rodzajów, nie tylko z żeńskimi; pochodzi ona z deklinacji żeńskiej **-a*, **-ja*. Samogłoska *-a* ma tu postać *-q-*, co jest wynikiem nazalizacji przed spółgłoską nosową *-m* ($aN > qN$), zjawiska dość powszechnego w tekstach KGKW (podobnie $eN > \epsilon N$). Od najdawniejszych czasów bardzo ekspansywna jest tu końcówka *-om* (z deklinacji na **-o-*). Wyparła ona końcówkę *-em* z rzeczowników męskich na **-jo-* i spółgłoskowych. W wiekach średnich pojawiała się też sporadycznie końcówka *-am* z deklinacji żeńskiej na **-a-*, ale ostatecznie w XVII w. upowszechniło się *-om*.

Biernik: końcówki *-ow* (= D.), *-y*.

Jakub Lulek na *Palow* (1636, 3194); Skarzył się na [...] *Szlagow* (1719, 3596); egzaminowano *Kaletow* (1640, 3237), Skarzył na *Kalety* (1640, 3234).

Objaśnienie końcówek

W analizowanym materiale w bierniku lm. wystąpiły dwie formy z końcówką *-ow*. Została ona przeniesiona z dopełniacza lm. rzeczowników męskich osobowych, a pochodzi z deklinacji męskiej o tematach na **-u-*. Tak jest również dziś w rzeczownikach o tematach twardych i w rzeczownikach miękkotematowych. Jedna nazwa ma w tym przypadku końcówkę *-y* (*-i*), właściwą do dziś rzeczownikom nieosobowym w języku ogólnym, a w gwarach także osobowym. W B. lm. ustabilizował się podział na rzeczowniki męskie osobowe i nieosobowe, a wykładnikiem tego podziału stały się właśnie końcówki biernika, przy czym rzeczowniki nieosobowe twar-dotematowe zachowują końcówkę *-y* (*-i*). Rzeczowniki osobowe także do XVII w. kontynuują dawną końcówkę B. lm. *-y* (*-i*), w XVII–XVIII w. przejmują natomiast końcówkę D. lm. *-ów*. Miękkotematowe uogólniają końcówkę *-e* z dawnych tematów spółgłoskowych na **-en-* (zob. Klemensiewicz, Lehr-Splawiński, Urbańczyk, 1955).

Narzędnik: końcówka *-ami*.

Miedzy *Piechowkami* (1719, 3592).

Objaśnienie końcówki

Kończówka *-ami* pochodzi z dawnej odmiany żeńskiej tematów na **-a-*, **-ja-*. Upowszechniła się ona we wszystkich trzech rodzajach rzeczowników, wypierając od XVI w. całkowicie pozostałe końcówki, m.in. końcówkę *-y* pochodzącą z deklinacji **-o-*tematowej. W nielicznych rzeczownikach miękkotematowych zachowała się też końcówka *-mi* z dawnych tematów na **-i-*, szerząca się w średniowieczu. W XVI w. występuje też przejściowo końcówka *-oma* z liczby podwójnej.

W tekstach KGKW nie pojawiły się formy wołacza lp. i lm. oraz miejscownika lm. omawianych nazw.

Zebrany i omówiony tu niewielki wycinek z zakresu fleksji nazwisk (protonazwisk) rodzaju męskiego z końcówką mianownika lp. *-a*, *-’a* (XVI–XVIII w.), a więc o postaci żeńskiej, i związanych z nią wykładników fleksyjnych, nie daje pełnego obrazu odmiany tej grupy wyrazów. Brak bowiem w KGKW form niektórych przypadków, a także końcówek wariantywnych, co nie świadczy wcale o tym, że takie w tamtym okresie i na tamtym terenie nie występowały. Nie zostały one zapisane w owych niezbyt obszernych przecież tekstach o bardzo ograniczonej tematyce. Faktem jest jednak, że grupa nazwisk o tego typu strukturze morfologicznej istniała w historycznym dialekcie południowo-małopolskim. Odmiana należących do niej wyrazów była w badanym okresie odmianą nieustabilizowaną, rozchwianą, a końcówki przypadków nie miały jeszcze ustalonej repartycji. W KGKW obserwujemy proces zmian osadzania się końcówek. Nie tylko jednak fleksja nazwisk, ale także same nazwiska — jak już wcześniej zaznaczyłam — nie były ustabilizowane (Kolber, 2013, s. 370–372). Omawiane nazwy to głównie rzeczowniki pospolite, które w procesie onimizacji przeszły drogą derywacji semantycznej do kategorii nazw własnych osobowych, jak *Chalupka*, *Dusza*, *Galka*, *Górka*, *Kaleta*, *Łapka*, *Maślanka* i in. Genetycznie są to rzeczowniki rodzaju żeńskiego, a końcówka *-a*, *-’a* jest końcówką rodzajową, decydującą o ich odmianie. Tylko dwie nazwy w KGKW mają w M. lp. oboczną końcówkę rodzaju męskiego *-ø*, *-’ø*: *Zawilek* (//*Zawilka*), *Zachwiej* (//*Zachwieja*). W średniowieczu omawiany typ rzeczowników w liczbie pojedynczej odmieniał się według wzoru żeńskiego, twardo- lub miękkotematowego (dawna odmiana na **-a-*, **-ja-*), lecz jak widzieliśmy, pojawiały się tu także końcówki z odmiany męskiej, w liczbie mnogiej natomiast początkowo mogły jeszcze występować końcówki odmiany żeńskiej, ale od XV–XVI i ostatecznie w XVII w. weszły tu już zdecydowanie końcówki odmiany męskiej. I tak jest do dzisiaj.

ŹRÓDŁO

Księgi gromadzkie wsi Kasina Wielka z lat 1513–1804. Wyd. B. Ulanowski. Starodawne Prawa Polskiego Pomniki, XI. Kraków 1921, s. 275–427.

LITERATURA

- Bajerowa, I. (1964). Kształtowanie się systemu polskiego języka literackiego w XVIII wieku. Wrocław [itd.]: Ossolineum.
- Bajerowa, I. (1992). Polski język ogólny XIX wieku. Stan i ewolucja. T. II: Fleksja. Katowice: UŚ.
- Dobrzycki, S. (1905). Samogłoski nosowe w gwarze kilkunastu wsi góralskich w pow. myślenickim i limanowskim. Materiały i Prace Komisji Językowej AU, III, Kraków: AU.
- Klemensiewicz, Z. (1952). Podstawowe wiadomości z gramatyki języka polskiego. Kraków: Wyd. Studium Słowiańskiego UJ. (Tu: Rzeczownikowe gromady deklinacyjne, s. 83–91, zwłaszcza tabela (s. 84); Osobliwości w odmianie rzeczowników. Rzeczowniki typu *wojewoda*, *Jagiello*, s. 92–93).
- Klemensiewicz, Z., Lehr-Spławiński, T., Urbańczyk, S. (1955). Gramatyka historyczna języka polskiego. Warszawa: PWN.
- Kobylińska, J. (1983). Problem nieodmienności nazw własnych w grupach nominalnych. Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie, 80. Prace Językoznawcze, IV, s. 63–79.
- Kobylińska, J. (2010). O języku „Ksiąg gromadzkich wsi Kasina Wielka” XVI–XVIII w. Fleksja rzeczowników. W: B. Czopek-Kopciuch, P. Żmigrodzki (red.), Język polski wczoraj — dziś — jutro. Kraków: Lexis, s. 294–304.
- Kobylińska, J. (2013). Studia nad językiem ksiąg gromadzkich wsi Kasina Wielka 1513–1804. Kraków: Wyd. Naukowe UP.
- Kolber, T. (2013). Nazwiska historyczne z Kasiny Wielkiej. W: J. Kobylińska, Studia nad językiem Ksiąg gromadzkich wsi Kasina Wielka 1513–1804. Kraków: Wyd. Naukowe UP, s. 365–485.
- Kowalska, A. (1973). Końcówka *-ej* w odmianie rzeczowników rodzaju żeńskiego w języku polskim. Prace Naukowe UŚ, 35. Prace Językoznawcze II. Katowice: UŚ.
- Książek-Bryłowa, W. (1994). Wariantywność fleksji w historii i w gwarach języka polskiego. Lublin: Wyd. UMCS.
- Kurzowa, Z. (1970). Polskie rzeczowniki męskie na *-o-* na tle słowiańskim. Wrocław [itd.]: Ossolineum.
- Skubalanka, T., Książek-Bryłowa, W. (1992). Wariantywność polskiej fleksji. Wrocław [itd.]: Ossolineum.
- Taszycki, W. (1968). Odmiana rzeczowników typu *sędzia*, *sędziego* w perspektywie historycznej. W: Rozprawy i studia polonistyczne, IV: Onomastyka i historia języka polskiego. Wrocław [itd.]: Ossolineum, s. 233–284.

SUMMARY

MASCULINE PERSONAL NAMES ENDING WITH *-a* IN THE *GROMADA* REGISTER
OF KASINA WIELKA VILLAGE (16th–18th CENTURY)

Between 16th and 18th century there existed (and it still can be observed today) a group of masculine personal names ending with *a* in nominative singular. The declension system of the group was not stable; it was chaotic and allowed for the existence of various variant endings: parallel and alternative endings, or masculine and feminine ones. The system became stable in the 18th and 19th century.

Key words: masculine personal names, declension of personal names, parallel and alternative endings, *gromada* register of Kasina Wielka